

EGER, A BAROKK VÁROS

6.1. Az épületek és a városkép kialakulása

A legtöbb magyarországi településről, vagy közvetlen környékéről szinte mindig elmondják/leírják, hogy „már az ősidőkben is lakott volt”. Eger kialakulását ugyanakkor „sűrű homály fedi” (Nagy, 1978) (bár a szerző ugyanakkor utal arra, hogy az Egertől a Bükk-fennsíkig húzódó területeken számos nyoma került elő a kőkori és a kora vaskori emberi telepeknek). Nem ismerjük azt a konkrét évszámot, amikor Egert (égerfa vagy a vallon ager = föld szóból) alapították (nem úgy, mint pl. az egykor „harmadik Rómaként” aposztrofált Magdeburgét, amelyet i. sz. 806-ban alapítottak): a település születésére csak későbbi oklevelekből, adatokból tudunk következtetni (6.1. ábra).

EGER, THE BAROQUE TOWN

6.1. The buildings and the city-scape

It is often said or written about most Hungarian settlements or their direct surroundings that “they have been inhabited since ancient times”. The origin of Eger however is hidden in “mystery” (Nagy, 1978) (although the author makes a reference that in the area from Eger to the Bükk Plateau several signs were found that indicate Stone age and Iron age human settlements). We do not know the exact year when Eger (from the word “égerfa” (alder) or the Walloon ager = land) was founded (not like for example Magdeburg, once considered as “the third Rome” which was founded in 806 A.D.): we can only conclude the birth of the town from certificates and data from later dates (Figure 6.1.).

6.1. ábra. Égerfa – talán erről kaphatta nevét Eger (forrás: <http://slideplayer.hu/slide/3039388/>)

Figure 6.1. Ager – the Eger settlement could get his name from this word/wood (source: <http://slideplayer.hu/slide/3039388/>)

Az mindenesetre tény, hogy a város területe természetföldrajzi szempontból igen kedvező volt állandó emberi település létrehozására: a Szarvaskőtől és Felsőtárkánytól fokozatosan kitáguló völgy, illetve a Mátra és a Bükk védő ölelése mind az állattenyésztés, mind a földművelés számára igen kedvező feltételeket biztosítottak (Nagy, 1978). Mindezen természetföldrajzi adottságokra „ráerősítettek” a völgyön észak-déli irányban átfolyó patakok, illetve a település területén feltörő melegvizű források is.

A város előtörténetéhez meg kell jegyeznünk: a régészek kutatásai a környező hegyvidéken a népvándorlás korából származó földvárakat tártak fel, illetve a szintén ebből az időszakból származó avar kori temetőket, mégpedig a jelenlegi város területétől északra és nyugatra (Nagy, 1978). Mindezeket túl a Szépasszony-völgyben honfoglalás-kori sírokat találtak, amelyek azt bizonyíthatják, hogy az országyszerzés embert-népet próbáló időszakában itt már léteztek emberi telephelyek (Papp, 1975). A helytörténészek véleménye azonban már évtizedekkel ezelőtt is megoszlott a tekintetben, hogy az egri völgy magyar „megszállására” mikor került sor. Egyes szerzők (főleg a romantikus, nemzetépítő XIX. században) már a honfoglalás előtt betelepültnek vélték a város területét (mindezt leginkább az Anonymustól származó információkra alapozva), míg az 1970-es évek kutatói ennek az ellenkezőjét állították.

Mindenesetre a régészek által bizonyítottnak vett tény, hogy a Bükkalja és a Mátra közötti terület (így Eger területe is) a kabarok szállásterülete volt, s – nem mellesleg – itt húzódtak az Aba nemzetség jelentős kiterjedésű birtokai is. Aba Sámuel Szent István sógoraként nagy szerepet vállalt az ország szervezésében és a katolikus egyházszerkezet kialakításában is, így feltételezik, hogy az egri püspökség létrehozásához szükséges földeket is ő biztosította (Nagy, 1978) – mindezen tények a város kiemelkedő jelentőségére engednek következtetni már az államalapítás időszakától fogva. Az tulajdonképpen biztosra vehető, hogy a püspökség a várdombon telepedett le, ott rendezkedett be, és ezzel egyidejűleg építhették ki a középkori városmagot is (6.2. ábra).

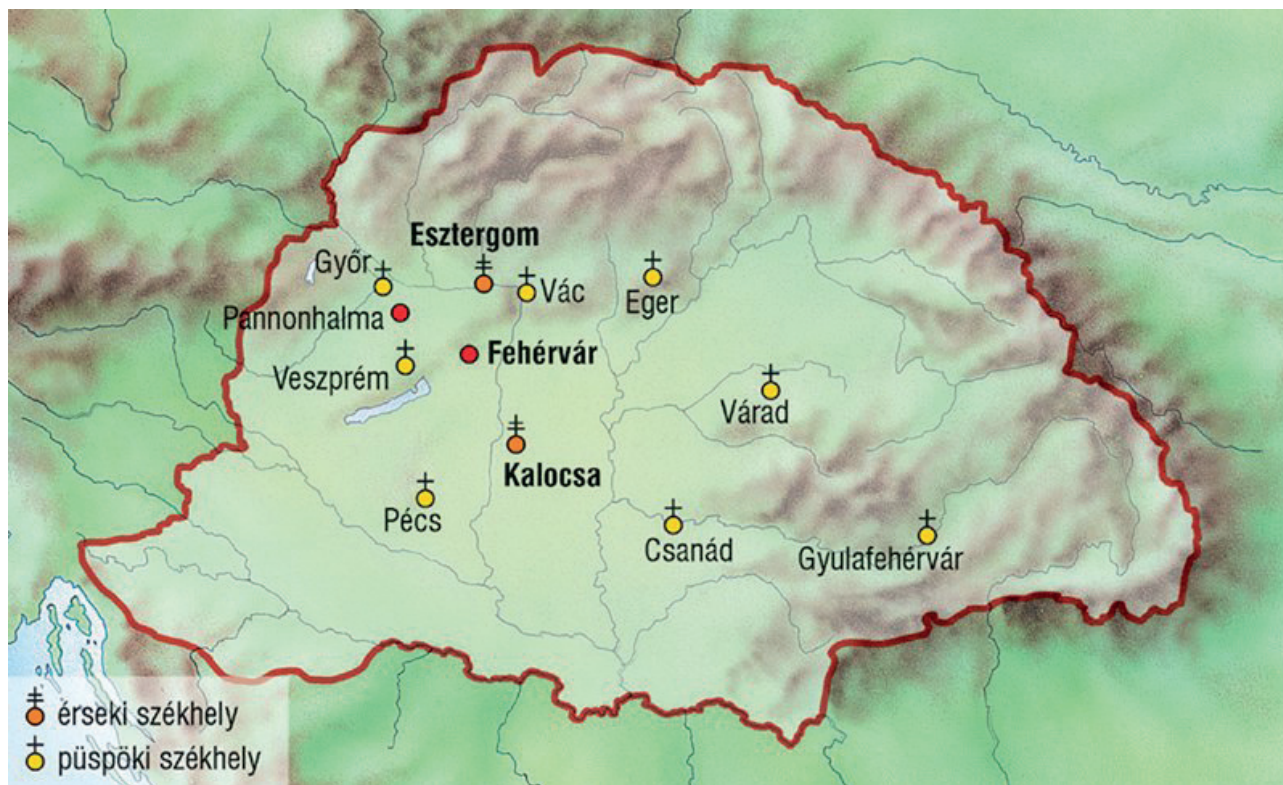
A kezdeti időkben valószínűsíthető, hogy az idegen püspökök, egyházi emberek és a pogány vagy csak frissen megkeresztelkedett magyarok

Nonetheless, it is a fact that the physical geography of the area of the town was very favourable for the creation of a permanent human settlement: the gradually widening valley from Szarvaskő and Felsőtárkány and the protecting embrace of the Mátra and the Bükk ensured beneficial conditions for animal husbandry and agriculture (Nagy, 1978). These physical geographical conditions were “strengthened” by the stream running through the valley north to south and the thermal waters gushing forth within the territory of the town.

To complete the pre-history of the town it has to be noted: the research by the archaeologists in the area discovered earthworks dating from the age of the Migrations along with Avar age cemeteries from the same time period, notably in the North and West of the territory of the town (Nagy, 1978). Above all this they found graves from the age of the Magyar Conquest in the Szépasszony-völgy (Beautiful Woman Valley) which could prove that in the times testing people and nation a human settlement already existed here (Papp, 1975). The opinions of the local historians were already divided decades ago regarding when the valley of Eger might have been occupied by the Hungarians. Some authors (especially in the romantic 19th century) assume that the territory of the town was already occupied before the Magyar Conquest (mostly based on the information from the history-writer Anonymus), however the researchers of the 1970s claimed the opposite.

In any case archaeologists regard it for certain that the area between the Bükkalja and the Mátra (including the entire territory of Eger) was the settling area of the Kabar and here were the property lands of the Aba tribe. Samuel Aba, as the brother-in-law of Saint Stephan, played a significant role in organising the country and the Catholic Church so it is assumed that he provided the lands for the Eger bishopric (Nagy, 1978) – all these facts lead to the conclusion that the town had outstanding significance right from the time of the foundation of the Hungarian state. It is for certain that the bishopric settled on the castle hill and the medieval core of the town might have been built at the same time (Figure 6.2.).

Probably at the beginning there was mistrust between the foreign bishops, church folk and the

6.2. ábra. Szt. István egyházmegyéi (forrás: https://www.mozaweb.hu/Lecke-TOR-Tortenelem_6-Az_allamalapitas-101766)

Figure 6.2. Dioceses founded by St. Stephen (source: https://www.mozaweb.hu/Lecke-TOR-Tortenelem_6-Az_allamalapitas-101766)

között bizalmatlanság lehetett – feltehetőleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy az egyház nagyarányú betelepítéseket hajtott végre. A mai Belgiumból kb. a XI. század közepén sok vallon telepes jött Egerbe és a környező falvakba, s ezek a földművesek mind a városépítésben, mind a fejlett mezőgazdasági kultúra elterjesztésében igen nagy szerepet játszhattak (Nagy, 1978).

A külföldről történő betelepítések a későbbi századokban is népszerű „eszközök” voltak a városfejlesztésben: IV. Béla 1261-ben kelt oklevele említi Felnémet nevét, de már ebből az időből ismertek Maklár, Olaszegyház és Tállya települések is – valószínű, hogy ezek a Dél-Franciaországból származó betelepültekkel benépesített települések jelentős mértékben hozzájárultak a mezőgazdaság, legfőképp a szőlőkultúra meghonosításához és fellendítéséhez (Nagy, 1978).

A korai városi fejlődés „motorja” a püspökség volt, amely elősegítette a piac és az ipar fejlődését (különösen fontosak voltak ezek a tevékenységek a városfejlesztésben, az építkezésekben) – Eger jelentőségét jelzi, hogy IV. Béla már említett oklevelében „civitas”-nak aposztrofálja a várost (Nagy, 1978).

A várdomb valószínűleg már a XI. század végére benépesült, és annak tövében, a püspöki

pagan, or only recently baptised, Hungarians – this was most likely the reason that the church performed large-scale colonisation. In about the middle of the 11th century many Walloon settlers moved from today’s Belgium to Eger and its surrounding villages, and these farmers played an important role both in the building of towns as well as in the spreading of modern agriculture (Nagy, 1978).

Colonisation from abroad remained popular “tools” in later centuries to improve the settlements: the certificate signed by Béla IV. in 1261 mentions the name of Felnémet, but also from these times the settlements of Maklár, Olaszegyház and Tállya were known – probably these settlements were colonised by people from the South of France which hugely added to the acclimatisation and improvement of the agriculture and moreover the viticulture (Nagy, 1978).

The driving force for the early improvement of the town was the bishopric which facilitated the development of the market and industry (they were especially important with regard to urban development and constructions) – the importance of Eger is shown in the before mentioned certificate of Béla IV. which already market the town as “civitas” (Nagy, 1978).

központ körül kezdett kialakulni a városmag. A várdombtól északnyugatra, valamint közvetlenül a patak jobb és bal partján egyaránt már a XII-XIII. században terjeszkedett a város. A település ütemes fejlődését és növekedését bizonyítja az a tény, hogy a XIII. század végére Eger már négy plébániatemplommal rendelkezett – ekkorra viszonylag népes és városias településsé vált. A várdomb ekkorra már teljesen beépült, paloták, házak emelkedtek rajta – s a település ilyen fejlődésének alapját a szőlő- és gabonatermesztésből (6.3. ábra), illetve az állattenyésztésből származó adóbevételek tették lehetővé (Nagy, 1978).

A fentebb leírt társadalmi-gazdasági struktúrát (azaz Eger mezővárosi jellegét) támasztja alá

6.3. ábra. Szőlőtermesztés Egerben és környékén a középkorban

(forrás: <http://egriborvidek.eu/egri-borvidek-rovid-tortenet/>)

Figure 6.3. Vineyards in Eger and its surroundings in the Middle Ages

(source: <http://egriborvidek.eu/egri-borvidek-rovid-tortenet/>)

The castle hill was probably already populated by the end of the 11th century and at the foot of that, around the bishop's centre, the town centre started to form. North-west of the castle hill, and directly on the left and right banks of the stream, the town was already spreading in the 12th-13th centuries. The dynamic development of the town is proven by the fact that by the end of the 13th century Eger already had four parish churches – by this time it was a rather populous and urban settlement. The castle hill was fully built up by then, palaces and houses emerged – and progress was promoted by the tax income from viticulture, grain production (Figure 6.3.) and animal husbandry (Nagy, 1978).

The socio-economic structure described above (i.e. the borough nature of Eger) is supported by the fact that up to the 16th century the town was not surrounded by walls – however, they started to build a castle in Eger after the Mongol invasion. The fact that the town did not have a castle before is proven by the Mourning song written by Rogerius: according to this the Mongols easily burnt and demolished Eger (Nagy, 1978). The building of the castle may have started in the 1250s and was still in progress in the 14th century.

The 14th century is one of the splendours of the architecture of Eger thanks to the internal country building policy of the Anjou (especially that of Charles Robert): the castle was being built and alongside the management activities of the foreign architects on the building site – surely – the population of Eger and its surroundings was also active. The construction projects also had many far reaching effects on the local industry, commerce and finances – all this contributed to the empowerment of the local citizenry (Nagy, 1978).

By the first half of the 15th century the significance of the military power of Eger had grown: because of the Constance synod and the execution of John Husz (and the role king Sigismund played in it) the Hussites invaded the region and attacked the castle, killed many citizens and left with rich booty – only to suffer defeat from the pursuing army the following day.

The second half of the 15th century was the splendour of the medieval Eger: King Mathias visited the town several times where the renaissance churches spent much on building their seat,

az a tény, hogy egészen a XVI. századig nem volt fallal körülvéve – ugyanakkor Egerben már várat kezdtek építeni a tatárjárás után. Arra, hogy előtte nem volt vár a településen, Rogerius Sirmalmas éneke szolgáltatja a bizonyítékot: eszerint ugyanis Egert a mongolok könnyen felégették és elpusztították (Nagy, 1978). A vár építése az 1250-es években indulhatott, és még a XIV. században is folyt.

A XIV. század az egri építkezések egyik fénykora az Anjouk (különösen I. Károly Róbert) országépítő belpolitikájának köszönhető: épült a vár, az egyháziak is építkeztek, és az idegen építészeti irányító tevékenysége mellett az építkezéseken – minden bizonnyal – ott dolgozott Eger és a környék lakossága is. Az építkezéseknek sok tolványúró pozitív hatása is volt a helyi iparra, kereskedelemre, pénzügyekre – mindez hozzájárult a helyi polgárság megerősödéséhez (Nagy, 1978).

A XV. század első felére Eger katonai jelentősége is megnőtt: a konstanzi zsinat és Husz János kivégzése (illetve Zsigmond király ebben játszott szerepe) miatt a husziták betörték a régióba, és megtámadták a várat, sok lakost megöltek, majd gazdag zsákmánnyal távoztak – hogy aztán másnap vereséget szenvedjenek az őket üldöző seregektől.

A XV. század második fele volt a középkori Eger fénykora: Mátyás király is több alkalommal járt a városban, ahol a reneszánsz egyháznagyok igencsak sokat áldoztak székhelyük építésére, a vár szépítésére. Megkezdődött a székesegyház késő gótikus átépítése, a püspöki palota felépítése Bekensloer János püspöksége alatt (Nagy, 1978).

A középkori Magyarország bukásával párhuzamosan Eger sem kerülhette el sorsát – legfeljebb elodázhatta az eseményeket. 1514-ben Dózsa egyik vezére porig égette a várost, 1552-ben pedig a törökök ostromolták – ekkor még sikertelenül, ezzel Egert (Dobó István révén) a magyar történelem egyik legjelesebb városává téve (6.4. ábra).

1596-ban viszont már nem volt menekvés: a zsoldosok által védett várat elfoglalta a török, ezzel csaknem egy évszázadra átveve az uralmat a város és a régió fölött. A törökök építkezéseinek emlékei máig megtalálhatóak Egerben: Valida Szultána fürdőjét feltárták, megújították, a Török Fürdő ma is működik, illetve jelenleg is látható a Minaret (6.5. ábra).

beautifying the castle. The Gothic renovation of the cathedral and the building of the bishop's palace started during the bishopric of János Bekensloer (Nagy, 1978).

In parallel to the fall of medieval Hungary neither could Eger avoid its fate – it could only delay the events. In 1514 one of the peasant rebel Dózsa's chiefs burnt down the town to ashes, in 1552 the Turks besieged it – at this point without success which made Eger (with the help of Captain István Dobó) one of the most significant towns of Hungary (Figure 6.4.). Then in

6.4. ábra. Székely Bertalan: Egri nők
(forrás: <http://mindenamieger.blogspot.hu/2015/02/az-egri-varvedo-hosok-nevsora.html>)

Figure 6.4. Bertalan Székely: Women of Eger
(source: <http://mindenamieger.blogspot.hu/2015/02/az-egri-varvedo-hosok-nevsora.html>)

1596 there was no longer any escape more: the castle, defended by mercenaries, was overrun by the Turks, occupying the town and the region for nearly a century. Relics of Ottoman architecture are still visible in Eger: the baths of the Valida Sultana were recovered and restored, the Turkish Baths are still in operation and also the Minaret can currently be visited (Figure 6.5.).

6.5. ábra. Az egeri minaret
(forrás: <http://www.kultfm.hu/archives/2348>)

Figure 6.5. The Minaret in Eger
(source: <http://www.kultfm.hu/archives/2348>)

A törököt 1687-ben úzték ki Egerből. Az ostrom alatt a város teljesen leromlott, a falakkal körülvett területen mindössze 413 ház maradt lakható, és ezekben is főként török családok éltek. Mintegy 600 török visszatért Egerbe, megkeresztelkedett, és ezek lettek az elpusztított város első lakói. A felszabadított várost a Habsburgok kincstári birtoknak tekintették, és I. Lipót 1688-ban szabad királyi várossá nyilvánította (Nagy, 1978) (6.6. ábra).

The Turks were ousted from Eger in 1687. During the siege the town was totally demolished, within the walled area only 413 houses remained habitable and they were mainly occupied by Turkish families. Nearly 600 Turks returned to Eger they were baptised and became the first citizens of Eger. The liberated town was regarded by the Habsburgs as a fiscal estate and in 1688 Leopold I. declared it a free royal town (Nagy, 1978) (Figure 6.6.).

6.6. ábra. A kereszties csapatok által felszabadított, szinte teljesen elpusztult Eger látképe a 16. század végén, Joris Hoefnagel korabeli metszetén (forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Eger#/media/File:Agria_vulgo_Erla.JPG)

Figure 6.6. View of Eger, liberated by crusaders and almost completely destroyed in the war, end of 16th century, contemporary engraving by Joris Hoefnagel (source: https://hu.wikipedia.org/wiki/Eger#/media/File:Agria_vulgo_Erla.JPG)

A XVIII. század Egerben ismét a fellendülés időszaka: a ma is látható „barokk város” pedig a település akkori kiemelkedő személyiségeinek, legfőképpen Barkóczy Ferencnek és – mindekelőtt – Eszterházy Károly püspököknek köszönhető (6.7. ábra).

Eszterházy, a „barokk főúr és főpap” korának egyik legfontosabb építetője volt és mindig az új épület tágabb környezetéből indult ki a tervezésnél: legjelentősebb művei „soha nem állnak önmagukban”, azok mindig átformálták egész kör-

The 18th century was again a time of prosperity in Eger: the “baroque town” to be seen today is due to the prominent personalities of the town such as Ferenc Barkóczy and primarily Bishop Károly Eszterházy (Figure 6.7.).

Eszterházy, the “baroque magnate and prelate” was one of the most important builders of his age, and always started planning from the wider surroundings of the new building: his most important creations “never stood alone”, they always reformed and transformed their environs

6.7. ábra. A nagy építető, Eszterházy Károly püspök
(forrás: <http://mek.niif.hu/00800/00893/html/img/nagy/38f5.jpg>)

Figure 6.7. The great builder, Bishop Károly Eszterházy
(source: <http://mek.niif.hu/00800/00893/html/img/nagy/38f5.jpg>)

nyezetüket, új jelleget és hangulatot adva annak (Winkler, 2000). Eger legjelentősebb püspöke legelőször a város szerkezetét korszerűsítette, ezzel a település felépítése és építészeti arculata is áttekinthetőbbé vált. Városrendező tevékenységének első és legfontosabb célja az volt, hogy új szellemiséget hozzon a középkori városba, s a főúr és főpap tekintélyéhez méltó székvárost („Residenzstadt”, „Bischofstadt”) kívánt létesíteni: ehhez szabályosabb városszerkezetre, nagyobb terekre volt szüksége az új, nagyszabású épület-együttesek számára (Winkler, 2000).

Városépítő tevékenységében Eszterházy elsősorban nem a település terjeszkedésében látta a fejlődés lényegét, hanem a meglévő szerkezet átalakításában, az adott helyzet rendezésében, a terek világos tagolásában, az erős hangsúlyok és jelentős csuklópontok kialakításában (Winkler, 2000). Tudatos városrendező tevékenységét bizonyítja, hogy 1764-ben Egerben megparancsolta: „hogy ha ezután bárki akár a belső városban, akár a bástyákon házat akar építeni, tartozik e szándékát a városi tanácsnál bejelenteni, hogy a rendezetlen utcák kiegyenesítését idejében meg

giving them new style and atmosphere (Winkler, 2000). The most significant bishop of Eger first modernised the structure of the town which resulted in a more transparent layout and architectural design. The first and foremost aim of his urban planning activity was to attract a new intellect to the medieval town and create a resident seat (“Residenzstadt” or “Bischofstadt”) worthy of the prestige of the magnate and prelate: this needed a more regular city structure and wider spaces for the new, monumental complexes (Winkler, 2000).

During city building the expansion of the town was not Eszterházy’s first consideration as the means for development, rather the rearranging of the available structure, organising the current state, clear division of space, creating strong focus and significant pivotal points (Winkler, 2000). Showing his conscious city management activity is his order in Eger from 1764: “from now on anyone wishing to build a house either in the inner town or on the bastions must get this wish registered with the city council to enable the straightening of any disorganised streets over time” (quoted by: Winkler, 2000).

Furthermore Eszterházy (opposed to the city planners of the late 20th and mainly the 21st century ...) did not care only about the streets of the town but also with planting trees and establishing parks – there would be something to learn from him today in this respect.

His city building activity can be summarised as follows: he was a real partner to the architects he employed, he had an appropriate and professional view of the entire architecture of Europe. His professionalism was coupled with sacrifice: he spent nearly the entire income from his properties on constructions. Actually he was the one to draw up the “essence or say” of each building and also laid down the main formal characteristics. So he was not only a significant patron but also an architectural personality creating long lasting works (Winkler, 2000).

Several conflagrations destroyed the town in the 19th century (1800, 1827), the population was decimated by the cholera epidemic (1831), in 1878 really destructive flooding afflicted Eger (plaques indicating the highest level of flood can be still seen when walking in the centre). The flood also left dramatic imprints on the townscape: 35 houses collapsed and 136 buildings

lehessen csinálni” (idézi: Winkler, 2000).

Mindezekén túl Eszterházy (kései XX. és főleg XXI. századi várostervezőivel ellentétben...) nem csak a városi utcákkal törődött, hanem azok fásításával és parkok kialakításával is – ma is volna mit tanulni tőle e perspektívából is.

Városépítő tevékenységét eképpen lehet összegezni: igazi társa volt az általa foglalkoztatott építészeknek, megfelelő és értő rálátással rendelkezett Európa egész építészetére. Szakértelme áldozatkészséggel párosult: birtokainak szinte teljes jövedelmét építkezéseire fordította. Igazából ő fogalmazta meg egy-egy épület „mondani-valóját”, és meghatározta a fő formai jellegzetességeit is. Nemcsak jelentős mecénás volt tehát, hanem egyszerre marandót alkotó építész egyéniség (Winkler, 2000).

A XIX. században többször is tűzvész pusztított a városban (1800, 1827), a lakosságot meggyezdelte a kolerajárvány (1831), 1878-ban pedig óriási árvíz sújtotta Egert (az árvíz legnagyobb magasságát mutató jelzéseket máig láthatjuk a belvárosban sétálva). Az árvíz városképi szempontból is drámai nyomokat hagyott maga után: 35 ház összedőlt, 136 épület pedig súlyosan megsérült (www.wikipedia.org).

A XX. század legelején Eger csatornát kapott, további közműveket építettek, és megnyitotta kapuját az első helyi kőszínház is. Az I. világháború után 1925-től folytak jelentősebb építkezések – hogy aztán a II. világháború során újra súlyos pusztításokat szenvedjen el a település.

A szocialista mennyiségi városfejlesztést Eger sem kerülhette el: egymás után jöttek létre a „klasszikus” panel-épületek, s jelenleg is érdekes és városképet meghatározó – a várostervezők, geográfusok által mindenképpen kötelezően tanulmányozandó és analizálandó – példa a „Csebokszári” (ma Északi) lakótelep (6.8. ábra). Mindenképpen pozitívum azonban az, hogy a Belvárost 1968-ban védetté nyilvánították, így megőrizve (az egy Dobó-téri áruház épületétől eltekintve) a szépséges barokk centrum intaktságát.

Az ún. rendszerváltás teret engedett a szuburbanizációnak, a külvárosok felértékelődésének, a városi lakosság mobilitása fokozódott, s nyugati mintákra itt is épültek lakóparkok, emberibbnek hitt lakókörnyezetek, párhuzamosan a városszéli bevásárlóközpontok megjelenésével, és ennek minden, a belvárosi kereskedelemre gyakorolt hatásával.

were badly damaged (www.wikipedia.org).

At the very beginning of the 20th century Eger installed a sewerage system, further utilities were also built, and the first local stone (permanent) theatre was opened. After WWI, from 1925, some significant construction was carried out – only to be severely damaged again during the 2nd cataclysm.

Eger did not escape urban sprawl under socialism: one after the other the “classic” prefab buildings were erected and even now dominate the townscape – a must to analyse and study for city managers and geographers – an example is the “Csebokszári” (today Northern) estate (Figure 6.8.). Anyway it is a positive development that the Downtown was declared protected in 1968, thus conserving (apart from the Dobó-square department store) the intactness of the beautiful baroque centre.

6.8. ábra. Az Északi lakótelep egyik épülete
(forrás: <http://www.panoramio.com/photo/4960549>)

Figure 6.8. Building in the Northern housing estate
(source: <http://www.panoramio.com/photo/4960549>)

The so called “change of the regime” gave room to suburbanisation, the revaluation of suburbs, the mobility of the town folk has increased and following Western examples more humane living environments were built in parallel with the appearance of shopping centres on the edges of the town (although with negative impacts on downtown commerce).